

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

**VÝVOJ OSÍDLOVÁNÍ BÍLÝCH KARPAT
DO KONCE 19. STOLETÍ**

Bakalářská práce

Ondřej LÁSKA

Vedoucí práce: RNDr. Aleš LÉTAL, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou bakalářskou práci zpracoval pod vedením RNDr. Aleše Létala, Ph.D. a uvedl veškerou použitou literaturu a další zdroje.

Olomouc, květen 2009

.....

podpis

Děkuji vedoucímu práce RNDr. Aleši Létalovi, Ph.D. za rady a připomínky, které mi poskytl během tvorby práce.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Geografie

Školní rok: 2008-2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

pro Ondřeje LÁSKU

obor Geografie - Historie

Název tématu:

VÝVOJ OSÍDLOVÁNÍ BÍLÝCH KARPAT DO KONCE 19. STOLETÍ

DEVELOPMENT OF SETTLEMENT IN THE BÍLÉ KARPATY MTS. TILL THE 19TH CENTURY

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je sledovat a zhodnotit vývoj osídlování Bílých Karpat do konce 19.století. Zvláštní důraz bude kladen na vliv osídlení na změny v krajině a přehled hospodářských aktivit v zájmovém území v daném časovém horizontu.

Doporučená osnova práce:

1. úvod
2. Cíle a metody
3. Vymezení zájmového území
4. Vývoj osídlení v Bílých Karpatech
5. Závěr

Etapy práce:

Studium odborných pramenů - rešerše literatury (červenec – listopad 2008)
Kompilace závěrů a faktografie z rešeršních zdrojů – (listopad 2008 – leden 2009)
Finalizace textové části (prosinec 2009 – květen 2009)

K práci bude přiloženo zadání a anglické resumé.

Rozsah grafických prací:

Dle potřeb práce

Rozsah průvodní zprávy:

30 stran vlastního textu + BP v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

Semotanová, E.: Historická geografie českých zemí. 2. aktualizované vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002. 279 s. ISBN 80-7286-042-9.

Macůrek, J.: Valaši v západních Karpatech v 15.-18. století. 1. vydání. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1959. 527 s.

Löw, J., Míchal, I.: Krajinný ráz. 1. vydání. Kostelec nad Černými lesy: Lesnické práce, 2003. 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

Další odborné zdroje autor zohlední v rešeršní části práce.

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Aleš Létal, Ph.D.

Konzultant bakalářské práce:

Datum zadání bakalářské práce: červen 2008

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2009

L.S

.....
Vedoucí katedry

.....
Vedoucí bakalářské práce

OBSAH:

1. ÚVOD	7
2. CÍLE PRÁCE A METODIKA.....	8
3. REŠERŠE PRAMENŮ A LITERATURY	9
4. VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ.....	12
Geomorfologické vymezení.....	12
Administrativní vymezení.....	12
Charakteristika Bílých Karpat.....	13
5. VÝVOJ OSÍDLENÍ V BÍLÝCH KARPATECH.....	14
Pravěké počátky osídlení	14
Slovanské osídlení do 2. poloviny 13. století	19
Velká středověká kolonizace a období do roku 1500	24
Osídlení v období raného novověku	29
Vliv průmyslové revoluce na osídlení BK.....	34
6. ZÁVĚR.....	37
7. SUMMARY, KEY WORDS.....	40
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ	42

1. ÚVOD

Lidské dějiny, včetně dějin českých zemí, prošly do 19. století mnoha obdobími, během nichž prodělaly četnými změny. Ať už se jedná o změny politické, ekonomické či sociální, vždy se nějak projeví i v geografickém prostředí a pokaždé po sobě zanechaly nějaké stopy v krajině. Předkládaná práce bude sledovat vývoj osídlování oblasti Bílých Karpat do konce 19. století. Osídlování jako celek je obsáhlý soubor dějů, a proto se nemůžeme věnovat všem jeho aspektům. Z toho důvodu si v dalším oddílu zvolíme mantinely obrazu, který se tato práce bude snažit postihnout. V souvislosti s osídlováním se pak letmo dotkneme i problematiky hospodaření a jeho proměn.

2. CÍLE PRÁCE A METODIKA

Cílem této práce je sledovat a zhodnotit vývoj osídlování Bílých Karpat a částečně i jeho vliv na krajinu. Dále se práce dotkne i vývoje hospodářských činností, které na tomto území probíhaly. U obou pojmů budou sledovány jejich proměny v prostoru a čase. Časové rozmezí, po které budeme tyto děje sledovat, je od počátku osídlení Bílých Karpat až do konce 19. století. Prvním cílem této práce však musí být nejprve vymezení zájmového území, o kterém pojednává 3. oddíl.

Poté se již budeme věnovat hlavnímu tématu práce – osídlování Bílých Karpat. Jak jsme již zmínili výše, budeme sledovat období od pravěku po 19. století. Toto období si rozdělíme na 5 kratších časových úseků. První bude pojednávat o vývoji osídlování od pravěku po počátek doby stěhování národů, kdy na naše území přicházejí první Slované. Druhý se dotkne právě doby příchodu Slovanů a zasáhne do 2. poloviny 13. století. Třetí úsek se od tohoto data vzdálí do roku 1500. Tímto datem přibližně začíná období raného novověku, kterému se věnuje 4. úsek. A pátý, poslední, se dostane na konec 19. století. V těchto částech práce se budeme snažit dotknout i vlivu historických dějů na změny v hospodaření.

Nejrozsáhlejší část práce byla řešena standardní cestou rešerše odborné literatury a sběrem dobových informací. Mezi klíčové zdroje informací patří publikace z řady Vlastivěda moravská a monografie Krajinný ráz. Pro zhodnocení vývoje krajiny s ohledem na její strukturu byla použita GIS technologie, software ArcGIS 9.2. Software byl využit pro tvorbu tematických mapových výstupů.

3. REŠERŠE PRAMENŮ A LITERATURY

Zde uvedená rešerše je stručným výčtem publikací věnujících se jednotlivým oblastem, které jsou sledovány v této práci. Jelikož se dosud neobjevila literatura zabývající pouze vývoji osídlování a hospodaření v regionu Bílých Karpat, jsou zde zmíněné publikace většinou obecného rázu, nebo jsou zaměřeny na regiony, v nichž je zahrnuta alespoň část Bílých Karpat. Protože se vztahují vždy jen k určité tematice, ať už k počátkům osídlení českých zemí, k dějinám českých zemí či k vývoji krajiny, je dále rešerše rozdělena podle těch oblastí, kterými se daná literatura zabývá ať už okrajově, nebo celým svým obsahem.

Jako první je možné zmínit literaturu zabývající se počátky osídlení, kterým se věnuje první a druhá část oddílu o vývoji osídlení. Jedná se o publikace týkající se pravěkého období a období následujících, konče obdobím stěhování národů. Jedná se o práci Karla a Zuzany Sklenářových a Miloslava Slabiny¹, ze které jsou čerpány informace o jednotlivých kulturách a jejich působení v období pravěku v zájmovém území. Dalším použitým zdrojem je práce dr. Lutovského²), ze které byly získány podklady k období raného středověku a částečně i k období následujícímu. Týká se časového úseku od 6. století n. l. zhruba do poloviny století 11.³ K tématu vzniku českého státu a tím pádem i k počátkům osídlení se vztahují některé práce Dušana Třeštíka⁴ a práce dalších historiků (např. Fiala, Z.: Přemyslovské Čechy).

Další část oddílu o osídlení se věnuje období středověké kolonizace a jejích projevů. V literatuře týkající se daného tématu opět chybí publikace zkoumající pouze oblast Bílých Karpat. Pouze publikace Josefa Macůrka⁵ pojednává o valašském osídlení v Západních Karpatech v období raného novověku a tím pádem se dotýká i severní části Bílých Karpat. Dále můžeme jmenovat publikace řady Vlastivěda Moravská. Čtyři

¹ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: Encyklopedie Pravěku. 1. vydání. Praha: Libri, 2002. 428 s. ISBN 80-7277-115-9.

² Lutovský, M.: Encyklopedie Slovanské archeologie. 1. vydání. Praha: Libri, 2001. 432 s. ISBN 80-7277-054-3.

³ Lutovský, M.: Encyklopedie Slovanské archeologie. Praha 2001, s. 8.

⁴ Například: Vznik Velké Moravy: Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871. Praha 2001; Počátky Přemyslovců : vstup Čechů do dějin (530-935). Praha 1997.

⁵ Macůrek, J.: Valaši v západních Karpatech v 15.-18. století. 1. vydání. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1959. 528 s.

svazky z této řady se zabývají okresy, do nichž spadají Bílé Karpaty.⁶ Pojednávají o těchto okresech v širším kontextu, jak z pohledu historie, tak i z pohledu přírodních věd.

Potom můžeme zmínit práce obecného rázu, například monografie věnující se vývoji vrcholně a pozdně středověkých dějin českých zemí. Z těchto publikací je klíčová práce „Dějiny zemí koruny české“. První díl, který vytvořil autorský kolektiv kolem Petra Čorneje⁷, se zabývá hlavně politickými dějinami v rozmezí pravěku po rok 1740. Kniha se dělí na sedm hlav. Druhý díl, jež sestavil kolektiv autorů pod vedením Pavla Běliny⁸, se věnuje dějinám od roku 1740 po rok 1993. Díky zde uvedeným informacím je možné získat obecný náhled na průběh kolonizace a vývoj osídlování českého státu a to lze v obecné rovině převést i na zájmové území.

Významnými zdroji informací byly texty o vývoji krajiny a jejím využití ve fázi osídlování. Z teoretických prací se jedná o skripta Brněnské univerzity od Florina Žigraie. Můžeme z nich čerpat teoretické a metodické aspekty studia krajiny.⁹ Autor zde rozebírá základní kategorie, struktury, faktory krajiny v části teoretické a v metodické části se zabývá analýzami těchto základních kategorií a dalšími, již speciálními metodami studia krajiny.¹⁰

Monografie Jiřího Löwa a Igora Míchala¹¹ se zaměřuje na úroveň životního prostředí a na soudobé možnosti jeho ochrany. Sleduje vzájemnou interakci tří vrstev krajinné struktury, primární (přírodní), sekundární (kulturně technická) a terciární (sociálně psychologická).¹² Pro účely práce je nejdůležitější část šestá, pojednávající o vývoji krajiny České republiky od prehistorie po současnost.

⁶ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. 2. vydání. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1992. 856 s. ISBN 80-85048-39-6.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. 1. vydání. Zlín: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy, 1995. 784 s. ISBN 80-85048-57-4.

Nekuda, V. a kol.: Okres Vsetín. 1. vydání. Brno a Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a okresní úřad Vsetín, 2002. 964 s. ISBN Hvězdárna Val. Mez. 80-86298-09-4, Muz. a vlas. spol. v Brně 80-7275-024-0.

Dvorský, F.: Strážnický okres. 1. vydání. Brno: Musejní spolek Brno, 1914. 490 s.

⁷ Čornej, P. a kol.: *Dějiny zemí koruny české I*. 3. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 1995. 320 s. ISBN 80-7185-005-5, ISBN 80-7185-007-1 (soubor).

⁸ Bělina, P. a kol.: *Dějiny zemí koruny české II*. 3. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 1995. 336 s. ISBN 80-7185-006-3, ISBN 80-7185-007-1 (soubor).

⁹ Žigrai, F.: *Krajina a jej využívanie*. 1. vydání. Brno: Univerzita v Brně, 1983. 132 s.

¹⁰ Žigrai, F.: *Krajina a jej využívanie*. Brno 1983, s. 3.

¹¹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. 1. vydání. Kostelec nad Černými lesy: Lesnické práce, 2003. 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

¹² Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 8-10.

Monografie autorského kolektivu kolem Jiřího Sádla¹³ nabízí komplexní pohled na kulturní krajinu a její proměny v prostoru a čase. Snaží se propojit dva přístupy vidění krajiny v historické perspektivě (z hlediska člověka a z hlediska přírody). Dále se věnuje nazírání různých oborů na dané téma. Hlediska jsou mnohdy rozdílná a snaží se hledat nové pohledy, konceptuální rámce a způsoby argumentace.¹⁴

Pro doplnění rešerše je nutné uvést interdisciplinární práce spojující historii a geografii. Autorka Eva Semotanová ve své knize *Historická geografie českých zemí* pojednává o oboru historická geografie jak po stránce jeho vývoje, tak i jeho metodologie a struktury. Dále se zabývá samotným přehledem historického vývoje českých zemí z pohledu historické geografie. Právě v této části knihy lze nalézt informace týkající se řešené problematiky, ať už to jsou poznatky o správním vývoji českých zemí nebo o osídlení a jeho změn v průběhu staletí.¹⁵

Významným zdrojem informací je práce Ladislava Hosáka *Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960*, která předkládá stručné dějiny existujících i zaniklých měst, městeček a vsí na Moravě a ve Slezsku. Obsahuje mimo jiné i zmínky o změnách v držbě jednotlivých osad a další skutečnosti.

Uvedené publikace jsou obecným zarámováním sledované problematiky, v práci byly použity i další práce menšího rozsahu, ale tematicky cíleně zaměřené na specifické problémy nebo regiony. Tyto zdroje jsou citovány v rámci jednotlivých kapitol.

¹³ Sádlo, J. a kol.: *Krajina a revoluce*. 2. vydání. Praha: Malá Skála, 2005. 248 s. ISBN 80-86776-02-6.

¹⁴ Sádlo, J. a kol.: *Krajina a revoluce*. Praha 2005, s. 9-10.

¹⁵ Semotanová, E.: *Historická Geografie Českých zemí*. 2. aktualizované vydání. Praha: Historický ústav AV ČR 2002. 279 s. ISBN 80-7286-042-9, s. 9, 277-9.

4. VYMEZENÍ ZÁJMOVÉHO ÚZEMÍ

Tato práce se zabývá oblastí Bílých Karpat z hlediska vývoje osídlování a jeho vlivu na krajinu. Přesné určení zájmového území je problematické, proto bylo vymezeno kombinací administrativního a geomorfologického členění území. První vymezení Bílých Karpat je řešeno podle geomorfologického klíče. Druhé vymezení vychází z administrativního členění ČR.

Geomorfologické vymezení

Bílé Karpaty jsou z pohledu geomorfologie na pozici celku a jako takové náleží spolu s dalšími celky k oblasti Slovensko-moravské Karpaty. Už z názvu oblasti je zřejmá poloha celku na hranicích Moravy a Slovenské republiky. Pro potřebu práce postačí zmínit ostatní nadřazené geomorfologické jednotky. Samotný celek Bílých Karpat je specifikován níže.¹⁶

Umístění v geomorfologickém členění:

Provincie: Západní Karpaty

Subprovincie: Vnější Západní Karpaty

Oblast: Slovensko-moravské Karpaty

Celek: Bílé Karpaty

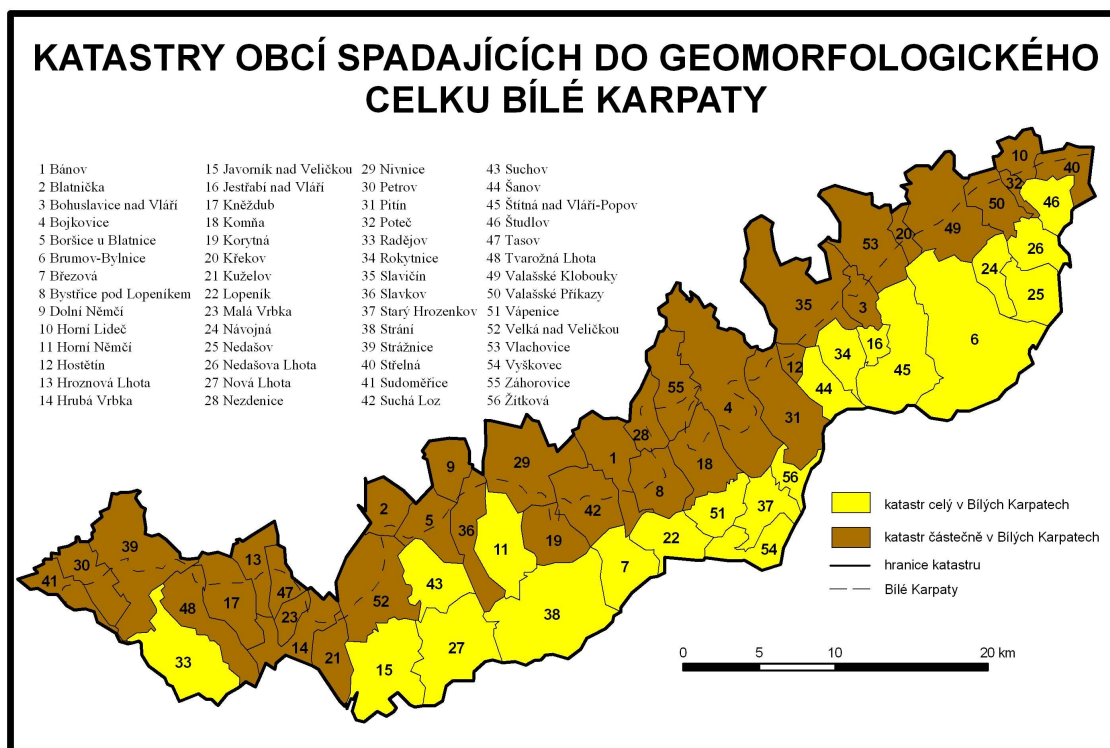
Administrativní vymezení

Administrativně byl geomorfologický celek zařazen od úrovně kraje až po úroveň katastrů obcí. Větší část Bílých Karpat se rozkládá na východním území Zlínského kraje a menší část zasahuje východní cíp kraje Jihomoravského. V kraji Zlínském zasahuje do okresů Uherské Hradiště, Zlín a Vsetín, v kraji Jihomoravském pouze do okresu Hodonín. Obce s rozšířenou pravomocí, do jejichž území přímo

¹⁶ Demek, J.: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. 2. vydání. Praha: AOPK ČR, 2006, s. 27-52.

zasahuje, jsou: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Luhačovice, Valašské Klobouky, Hodonín a Veselí nad Moravou.¹⁷

Nejpodrobnějším vymezením je výčet katastrů obcí nacházejících se na území Bílých Karpat (viz obr. 1). Jak je patrné z obr. 1, pouze 21 z celkového počtu 56 katastrů je celou svou plochou na našem zájmovém území.



Obr 1.: Katastry obcí spadajících do geomorfologického celku Bílé Karpaty.

Charakteristika Bílých Karpat

Bílé Karpaty se dělí na 5 podcelků - Žalostinskou vrchovinu, Javořinskou hornatinu, Straňanskou kotlinu, Lopenickou hornatinu a Chmel'ovskou hornatinu. Je to plochá hornatina s rozlohou 575 km², střední výškou 473 m a středním sklonem 8°46'. Geologické podloží zde tvoří pískovce a jílovce bělokarpatského flyše, dále neovulkanity a na slovenské straně jsou to vápence bradlového pásma. Reliéf je převážně členitý a erozně denudační a nachází se na flyšovém příkrovu se silnou závislostí na strukturně litologických poměrech. Je zde častá inverze reliéfu a zbytky

¹⁷ Státní správa [online]. [cit. 2009-05-04][c2000-2009]. Dostupný z WWW <<http://www.statnisprava.cz/rstsp/ciselniky.nsf/i/CZ072>> a <<http://www.statnisprava.cz/rstsp/ciselniky.nsf/i/CZ064>>

zarovnaných povrchů. Nalezneme zde průlomová údolí a četné sesuvy. Pramení zde Olšava, Okluka, Velička, Myjava, Klanečnice. Nejvyšším bodem je Velká Javořina s 970 m výšky, která se nachází v Javořinském Hřbetu. Dalšími významnými vrcholy Bílých Karpat jsou Chmel'ová (925 m), Lopeník (911 m), Javorník (739 m) a Žalostina (621 m). Tento geomorfologický celek je také (spolu s celky Vizovická vrchovina, Dolnomoravský úval a Myjavská pahorkatina) součástí CHKO Bílé Karpaty.¹⁸

5. VÝVOJ OSÍDLENÍ V BÍLÝCH KARPATECH

Pravěké počátky osídlení

Pokud mluvíme o počátcích osídlení Bílých Karpat, neměli bychom opomenout osídlení sahající až do pravěkého období. Přestože toto období není pro naše pojednání až tak podstatné, byla by práce bez zmínky o něm neúplná. Už proto, že celé lidské dějiny mají souvislost s vývojem krajiny a to je, mimo jiné, jedním z aspektů této práce. Téma počátků osídlení lze charakterizovat pomocí nalezišť nacházejících se na zájmovém území, vysvětlením historických souvislostí a možných změn krajiny.

Území ČR je beze zbytku osídlené a i takzvaná přírodní krajina je již dlouho ovlivňována lidskou aktivitou. Byla, i při nízké lidnatosti, životním prostředím člověka a ten ji měnil.¹⁹

Pro kulturní krajinu a její proměny je do konce 18. století nejdůležitější krajinotvornou činností zemědělství. V našich podmínkách byla první zemědělskou soustavou žárová soustava, pro kterou bylo typickým procesem odstranění lesa. Další byla soustava přílohová, která zásadně změnila hospodářské a ekologické limity zemědělství. Je nutno zmínit i trojpolní soustavu, která je přeměnou přílohové soustavy. Zvýšila se výnosnost, částečně závislá na větší pracnosti. Vývoj těchto soustav provázal proces zdokonalování zemědělských nástrojů, který na jedné straně zlepšoval výnosy, na straně druhé však znamenal stále podstatnější vliv na krajinu.²⁰

Nejstarší doklady osídlení na území Bílých Karpat pocházejí z období starší doby kamenné - paleolitu a střední doby kamenné - mezolitu. V tomto období se

¹⁸ Demek, J.: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. 2. vydání. Praha: AOPK ČR, 2006, s. 69.

¹⁹ Löw, J., Michal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 269-270.

²⁰ Tamtéž, s. 285, 289, 322.

člověku již podařilo zvládnout oheň, ale ještě stále se živil sběrem a lovem. Pozůstatky osídlení v podobě obydlí se na našem zájmovém území nalézt nepodařilo. Nálezy z této doby mají podobu souborů štípaných industrií z pazourku, radiolitu a křemence.. Tyto kamenné industrie se nacházejí v okolí Bylnice, Bojkovic, Korytné, Návojné, Nivnice, Slavkova, Štítné nad Vlárí, Valašských Klobouk a Vlachovic. Dále byly také nalezeny podél toků Olšavy a Vlárý, přítoků Moravy.²¹

Lid z období neolitu (6500-4000 př. n. l.) provedl revoluci v hospodářství. Z východu se na území dostává populace, která vůbec poprvé začíná obdělávat půdu. Pěstují obiloviny, luštěniny, len a navíc chovají i dobytek. Takovýto způsob života samozřejmě znamenal vybudování trvalých sídlišť, která se většinou nacházela v nižších polohách v blízkosti vodních toků. V této době také došlo k objevu keramiky. Ta byla vždy nějak vyzdobena, a právě podle způsobu této výzdoby se v dnešní době rozlišují jednotlivé kultury.

Pozůstatky po neolitickém osídlení v Bílých Karpatech můžeme rozdělit na dvě skupiny. Za první to jsou nálezy lidu s lineární keramikou, které pocházejí z okolí Dolního Němčí, Slavkova (u obou se jedná o pozůstatky sídliště) a Slavičina (úločky keramiky). Za druhé jsou to pozůstatky sídliště lidu moravské malované keramiky. I ty se nacházejí v okolí Dolního Němčí a Slavkova, dále pak u Nivnice a výše položené Korytné.²²

V období eneolitu, neboli pozdní doby kamenné, (4000-2000 př. n. l.) dochází k dalšímu rozvoji zemědělství. Lidé začínají používat oradlo a také dobytčí potah. Díky zvýšené produkci potravin se již nemusí věnovat všichni jen zemědělství, a tak se začíná od zemědělců oddělovat vrstva řemeslníků. S tím souvisí i pronikání kovových nástrojů na naše území.²³

Eneolitická sídliště na území Bílých Karpatech jsou v Bánově, Dolním Němčí a Slavkově. Bánov a Slavkov jsou situovány na vyvýšeninách. Podrobněji se zmíníme o sídlišti u Slavkova. To má podobu výšinného sídliště. Stáří není určeno jednoznačně, protože se zde překrývají dva kulturní okruhy. První okruh představují nálezy patřící lidu kanelované keramiky (konkrétně bošácké skupině) a druhý okruh náleží lidu zvoncovitých pohárů. U lidu kanelované keramiky jsou pro nás důležité dvě

²¹ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 105-114.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 94-100.

²² Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 114-121.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 100-109.

²³ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 121-129.

skutečnosti: zaprvé to byl lid zemědělců se sídlišti většinou u vodních toků, proto můžeme předpokládat zásahy do krajiny pro zemědělské účely, zadruhé u tohoto lidu sílí podíl pěstování dobytka a jeho využití k tahu, ať už k tahu povozů, či k orbě. Tyto skutečnosti s sebou přinášejí i posílení postavení muže ve společnosti. Zmíněná Bošácká skupina představuje závěrečnou fázi kanelované keramiky na našem území. Centrum příslušníků této skupiny se nachází na západním Slovensku. O lidu zvoncovitých pohárů můžeme také mluvit jako o zemědělci. Pěstovali obilniny a chovali domácí zvířata.²⁴

Po eneolitu přichází doba bronzová (2000-800 př. n. l.). Ta byla obdobím, kdy u nás dominuje kultura unětická, kterou tvořili také zemědělci se sídly poblíž vodních toků, ale oproti předchozím kulturám již používali i nástroje a luxusní předměty vyrobené z bronzu, jak je patrné již z názvu období. V důsledku zemědělství a těžby nerostných surovin můžeme předpokládat proměny krajiny.²⁵

V Bílých Karpatech jsou z této doby zachovány osady u Bánova a Dolního Němčí, dále rozsáhlé žárové pohřebiště u Vlachovic se 407 hroby kultury popelnicových polí a žárové pohřebiště u Štítné nad Vláří. Další naleziště je zároveň jedním z největších moravských hradišť. Nachází se na vrchu Hradisko nedaleko obce Javorník. Hradiště o výměře 35 ha je chráněno mohutným valem a nálezy pocházejí z pozdní doby bronzové (u nás asi 1050-750 př. n. l.) a starší doby železné (neboli halštatské, 700-400 př. n. l.).²⁶

Tímto se dostáváme k období starší doby železné (halštatské 800-450 př. n. l.). V této době bylo zemědělství základním zdrojem obživy obyvatelstva. V horských oblastech se pak doplňovalo zejména pastevectvím. Rozvíjela se i řemesla a další činnosti, například těžba rud a soli. Sídelními jednotkami byly vesnice, dvorce a hradiště, která mohla mít i několik desítek ha, jako výše zmíněné hradiště u Javorníku. Další sídliště se nacházejí u Slavkova a Bystřice pod Lopeníkem. Slavkovské naleziště má podobu hradiska na vyvýšenině, podobně jako lokalita u Javorníku.²⁷

Kolem roku 450 př. n. l. začíná doba laténská (450 př. n. l.-přelom letopočtu). Po jejím začátku se na našem území začínají objevovat Keltové. Jejich pronikání mělo

²⁴ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: *Encyklopedie Pravěku*. Praha 2002, s. 140-142, 408-411, 320.

²⁵ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: *Encyklopedie Pravěku*. Praha 2002, s. 70-72.

²⁶ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: *Encyklopedie Pravěku*. Praha 2002, s. 70-72, 130. Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 129-139.

Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 109-123.

²⁷ Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: *Encyklopedie Pravěku*. Praha 2002, s. 70-72, 130. Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 139-145.

zřejmě nejprve podobu vpádů, během kterých si podmanili starší sídelní oblasti původních obyvatel a samozřejmě si vybrali nejúrodnější kraje. V našem případě je tímto úrodným krajem Pomoraví, které těsně sousedí s Bílými Karpaty. Keltský kmen Kotinů osídlil právě tuto oblast a zároveň i oblast Slovenska přiléhající k Bílým Karpatům. Můžeme předpokládat osídlení horských průsmyků, oblastí kolem řek pramenících v naší zájmové oblasti a také částí Bílých Karpat s nižší nadmořskou výškou (okolí Strážnice, Dolního Němčí, Slavičina atd.).²⁸

Keltové rozvíjeli řemesla, hlavně ta, která se týkala zpracovávání železných rud a železa, což se projevovalo v dokonalém provedení nástrojů. V této době již tvořila základ zemědělské krajiny přílohová soustava. Znamenalo to ustálenou lokalizaci polí a také se utvořil základ cestní sítě. Přejít mezi osídlenou krajinou a hlubokými hvozdy zatím stále zůstával na rozmezí 1. dubového a 2. bukodubového vegetačního stupně. Pralesní oblasti byly osvojovány pouze enklávami při stezkách a dolech.²⁹

Přílohová soustava je založena na střídání orné půdy (3-4roky) a ladu neboli přílohu (5-7 let). Při tomto způsobu hospodaření již nebylo možné nechávat pařezy stromů a keřů na polích, a proto se porost dřevin na zemědělské půdě nestřídal s obdobími obdělávání. Pomalu tak začíná vznikat zásadní rozlišení zemědělských pozemků od ostatní krajiny. Díky tomu, že bylo nutno odstraňovat vyorané balvany, zřejmě vznikaly kamenné zídky a kamenice. Začínají se tím rozlišovat hranice a rozlohy pozemků, což můžeme považovat za prazáklad úsekových plužin. Obnova živin byla zajišťována pastvou na přílohu a zaoráváním natě. Tato soustava umožnila trvalé usazení. To vedlo následně ke vzniku pevných sídlišť a spolu s nimi vznikla i pevná zemědělská plužina. Poměr plochy zorané půdy k příloze byl 1:2 až 1:3, stejně jako u žárové soustavy. Díky rozšíření zorané plochy se oproti žárové soustavě zvýšila výnosnost o 50-70%.³⁰

Nyní se zaměříme na jednotlivé lokality s keltským osídlením na území Bílých Karpat. Například do areálu Brumovského hradu je situován nálezný laténského osídlení. Je tvořen zlatými keltskými mincemi a souborem keramických fragmentů. Plocha osídlení zřejmě přesahuje rozlohu tzv. horního hradu (část areálu Brumovského hradu). V okolí Slavičina se nachází větší počet laténských osad. Například v Divnici (část obce

²⁸ Nekuda, V. a kol.: *Vlastivěda moravská. Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 143-145.

Čižmářová, J.: *Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, s. 51.

²⁹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 292.

³⁰ *Tamtéž*, s. 288-9.

Slavičín) bylo při melioračních pracích objeveno laténské sídliště. Během prací byl zničen oválný sídlištní objekt s laténskou keramikou.³¹

Další naleziště laténské obdoby najdeme v okolí Dolního Němčí. Jsou to dvě lokality. První je laténské sídliště objevené v roce 1932 K. Hanákem u kaple sv. Anny na levém břehu potoka Okluky. Druhou je sídliště nalezené V. Hrubým roku 1943 na pomezí katastrů Dolního Němčí a Vlčnova (to však už je mimo oblast BK). Zde byly, krom mnoha zlomků keramiky, zachyceny například i zlomky náramků z modrého skla, skleněné perly, přesleny a železná struska.³²

Na laténské nálezy je vcelku bohaté i okolí Strážnice. Na neznámém místě ve Strážnici byly nalezeny střepy sídlištního charakteru a bronzová soška koníka s jezdcem. Nedaleko od Strážnice, v Petrově, byla u cihelny blízko železniční trati objevena kulturní vrstva s laténskou keramikou. V Sudoměřicích byla při stavbě obchvatu objevena a posléze zkoumána rozsáhlá lokalita pravěkého a raně středověkého období. Z laténské doby zde byly zkoumány tři polozemnice s bohatými nálezy keramiky a fragmenty skleněných náramků.³³

V okolí obce Slavkov byly nalezeny úlomky keramiky, poté hrob z laténské obdoby s keramikou a železnými předměty a v neposlední řadě také opevněná lokalita s nálezy z doby kamenné a laténské.³⁴

Poslední naleziště z tohoto období se nachází v Popově. Při stavbě domu tu byly nalezeny mnohé zlomky laténské keramiky. Bohužel předpokládaný sídelní objekt byl zcela zničen při stavebních výkopech. Tato lokalita je na okraji keltské oikumeny.³⁵

V posledním století př. n. l. se nedokázali keltští bojovníci ubránit germánskému nátlaku a byli vytlačeni. Čechy a Morava byly obsazeny germánskými kmeny Markomanů a Kvádů. Germáni pronikali ze severu až k Dunaji a proti nim postupovaly římské legie ve snaze zastavit jejich postup. Toto období se u nás označuje jako doba římská („0“-500 n. l.).³⁶

Germáni se zřejmě živili pěstováním dobytka a lovem v lesích. Díky nim se k nám nejspíše dostalo rozvinuté dobytčářství. Na druhou stranu však nejspíše opět zavedli již zastaralé žárové zemědělství. Železný pluh se proto po jejich příchodu

³¹ Čižmářová, J.: *Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, s. 154, 166.

³² *Tamtéž*, s. 169.

³³ Čižmářová, J.: *Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, s. 280, 310-1, 313.

³⁴ *Tamtéž*, s. 304.

³⁵ *Tamtéž*, s. 280.

³⁶ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 145.

objevuje ve větší míře až v nálezech ze 4. století. U nás jsou germánská obydlí, na rozdíl od Německa, čtvercového půdorysu a mají kůlovou konstrukci. Díky bezprostřednímu sousedství Moravy s předsunutou římskou hranicí docházelo k častým kontaktům Germánů s vyspělou Římskou říší. Zasluhou toho dosáhli hlavně Kvádové, kteří sídlili na Moravě, ke konci germánského období obdobného stupně společenského vývoje, jaký tehdy měly okrajové části římského impéria.³⁷

Sídliště z této doby se nachází opět v okolí Dolního Němčí, kde se našlo i žárové pohřebiště. V Bílých Karpatech jsou ale i další osady, ač z mladšího období (cca 2. a 3. století n. l.), a to v okolí Slavkova, Suché Lozy, Nezdenic, Záhorovic a Bojkovic. Obyvatelé těchto sídlišť mohli pocházet z germánského kmenu Svěbů (Kvádové a Vandalové). Protože však ještě nebyl proveden soustavný výzkum těchto lokalit, můžeme to jen předpokládat. Dalšími nálezy jsou římské mince (Boršice u Blatnice, Bojkovice, Slavkov atd.), které jsou dokladem úzkých styků oblasti s římskou říší.³⁸

V průběhu 3. ale hlavně 4. století osady v Bílých Karpatech zanikají. V této době totiž odchází mnoho germánských Svěbů do západní Evropy. Mohlo to být vyvoláno pohyby germánských Gótů směřujícími na naše území. Pohyby Germánů probíhaly až do 5. století, a tak se na území Bílých Karpat patrně nenacházelo trvalejší osídlení, neboť o něm nejsou doklady. Tím se dostáváme do období stěhování národů, které bude zpracováno v další kapitole.³⁹

Slovanské osídlení do 2. poloviny 13. století

Slované pronikají na naše území v průběhu 6. stol. n. l. a zauímají zde místo po germánských kmenech. Před Slovaný se v oblasti Moravy pohybovalo několik germánských kmenů. Byly to hlavně Svěbové (viz výše), a později i Herulové a Langobardé. Přesun slovanských kmenů byl součástí tzv. stěhování národů, které probíhalo v 5. a 6. stol. n. l. Pohyby etnik probíhající v tomto období byly zapříčiněny právě přesuny Slovanů, ale také hunským nátlakem na germánské Góty při Černém moři a následným postupem Hunů napříč Evropou.⁴⁰

V období raného středověku, který nastává po stěhování národů, se základním způsobem obživy stává přílohové hospodářství. Díky přílohovému zemědělství,

³⁷ Löw, J., Michal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 293.

³⁸ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 145-152.

³⁹ *Tamtéž*, s. 145-152.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 125-6.

trvalému usazení rodových vsí a také pevnému rozdělení zemědělských pozemků byl položen základ naší krajiny. Platí to hlavně v úrodnějších částech naší země, jako jsou nívy a sprašové oblasti.⁴¹

Slovanské osady této doby byly tvořeny 7-10ti polozemnicemi čtvercového půdorysu a ještě v 8. století se v českých slovanských sídlištích prokazatelně budovaly starou prehistorickou technikou. Stavby byly od sebe vzdáleny asi 200-300 m a zpravidla se nacházely v blízkosti vodního zdroje. Slovanská hradiště byla většinou obklopena mokřinami, ale někde se také nacházela na vyvýšeninách, jako v případě hradiště u Sudoměřic (viz níže).⁴²

Slované se začínají na území Moravy prokazatelně usazovat během 1. poloviny 6. stol. n. l. V oblasti Bílých Karpat jsou první nálezy až pozdějšího data, a to většinou z 9. století. Starší osídlení můžeme předpokládat pouze na Slavičínku, kde je zvýšený výskyt sídelních objektů a pohřebišť. To můžeme vysvětlit přítomností železné rudy a její těžby nebo obchodním spojením přes Vlárský průsmyk, které procházelo touto oblastí.⁴³

V tomto případě už se jedná o naleziště z období Velké Moravy, jde tedy o dobu od 9. století až po rozpad této říše v roce 906/7. V oblasti Uherského Hradiště se to v tomto období týká rozsáhlé sídlištní koncentrace s centrem v hradišti nalézajícím se u Starého Města. Počátky osídlení sahají až do období pravěku. Vždy to byla oblast křížení důležitých obchodních cest, která měla styk s římskou říší. Ostatní sídliště v okolí centra představovala jeho zemědělské zázemí, ale i předsunuté obranné body. Bílé Karpaty ležely v podstatě přímo v centru Velké Moravy, tudíž se na jejich území nacházejí doklady osídlení z tohoto období.⁴⁴

Jde tu například o pohřebiště, a to jak mohylové nacházející u Bojkovic, tak i ploché kostrové jako u Horního Němčí, Bánova a Petrova. Dále se zde nacházejí osady jako například u Dolního Němčí. A nakonec to jsou hradiště u Bánova a Sudoměřic (viz níže).⁴⁵

Mezi Sudoměřicemi a Petrovem se na nížinném pahorku Hrůdy nachází raně středověké hradiště. Jeho počátky sahají snad již do 9. století, tedy do období Velké Moravy, opevnění však pochází nejspíš až z 11., či dokonce 12. století. Pevňůstka

⁴¹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 298.

⁴² Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 298.

⁴³ Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 131-147.

⁴⁴ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 161, 172.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 172.

ve tvaru podkovy o rozloze 3 ha je již silně poničena novodobou stavební činností. V jižní části hradiště je situováno kostrové pohřebiště, velmi přibližně datované do konce 11. a do počátku 12. století a lze uvažovat o téměř 60 odkrytých hrobech. Val byl tvořen dřevěnými stavebními prvky a jílem, doplněn byl poté na čelní straně asi metr širokou, na sucho stavěnou kamennou plentou. Stopy po ohni, které se střídají s nepropálenými vrstvami, jsou považovány za doklad zpevňování valu vypalováním. Původní výška hradby zřejmě nepřesahovala 4 m.⁴⁶

Po rozpadu Velkomoravského státu, které bylo zapříčiněno vpádem maďarských kmenů, se život na Moravě nezastavil. Ať byla Morava během 10. století ovládána Maďary, Čechy či Poláky, stále zde zůstávalo stejné obyvatelstvo a názor, že byl jeho počet neustálými boji výrazně snížen, je zřejmě mylný. Jako doklad nám můžou sloužit velkomoravská hradiště na Uherskohradištsku, která tuto dobu přežily (Velehrad, Zlechov atd.). Bohužel to samé nemůžeme říci o sídlištích v Bílých Karpatech, která byla v tomto období opuštěna. Výjimkou je pouze nově založené sídliště u Slavkova.⁴⁷

Období, o které se nyní zajímáme, tedy doba po rozpadu Velké Moravy, je archeology označováno jako střední (800-950 n. l.) a mladší (950-1200 n. l.) doba hradištní. Další označení je raný středověk. V jeho průběhu dochází ke vzniku Českého státu přemyslovských knížat. Ta se samozřejmě po celé toto období snažila o připojení Moravy ke svému území. To se jim podařilo několikrát (např. Boleslavu I.), ale vždy o ni zase přišla. Až v roce 1019 dobyl kníže Oldřich Moravu na Polácích a ta již definitivně zůstala připojena k českému státu.⁴⁸

V 11. století Přemyslovci přenášejí na Moravu svůj model správy státu - hradskou soustavu. Základem hradské správy bylo hradiště, ať už lokální či strážní, které bylo zpravidla poblíž předchozího místního centra. Jeho správu řídil kastelán společně s několika úředníky. Z obvodů těchto hradišť kasteláni vybírali dávky, vojenské oddíly a také zde měli soudní pravomoc. Kasteláni byli rekrutováni z řad knížecích družiníků. Během staletí se z majetku propůjčeného knížetem stával majetek ve vlastnictví daných velmožů.⁴⁹

Území Bílých Karpat bylo v 11. století na hranici mezi Českým a Uherským státem. Tato hranice byla na české straně tvořena řekami Moravou a Olšavou

⁴⁶ Lutovský, M.: *Encyklopedie Slovanské archeologie*. Praha 2001, s. 316-7.

⁴⁷ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 175-177.

⁴⁸ Čornej, P. a kol.: *Dějiny země Koruny české*. Praha a Litomyšl 1995, s. 27-39, 47-48.

⁴⁹ Čornej, P. a kol.: *Dějiny země Koruny české*. Praha a Litomyšl 1995, s. 48-49.
Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 304.

a na uherské straně řekou Váh. Česká hranice probíhala přibližně od Strážnice po pravých březích zmíněných řek a poté dále k Bojkovicím až po Slavičín a Brumov. Prostor mezi hranicemi byl sporným územím, na které si činily nárok oba státy. Na české straně se tomuto prostoru později říkalo lucká provincie. Tato provincie měla vojenský charakter. Samotný přechod z jedné země do druhé byl zabezpečován fortifikacemi na přechodových komunikacích. Přítomnost těchto „bran“ a strážných míst nám dokládají pomístní názvy. Například snad není obec v Bílých Karpatech, v jejichž polních tratích by se neobjevil pojem stráž, stražisko, za stráží apod.⁵⁰

Území na české straně spadalo pod správu hradiště Spytihněv, jehož pozůstatky se nacházejí u stejnojmenné obce. Po zániku sídla Velehradu (dnes Staré Město) se stalo novým politickým centrem a pod jeho působnost spadala celá oblast Bílých Karpat, která byla v držení českých knížat. Po zániku Spytihněvi na konci 12. století převzaly jeho funkci jiné hrady. Pro oblast Bílých Karpat byly důležité hrady Brumov (vznik v průběhu 1. poloviny 13. století), Břeclav a zřejmě i Lukov.⁵¹

Osídlení našich zemí většinou nepřesahovalo oblasti starších sídelních oblastí, to znamená nejteplejších vegetačních stupňů s příznivými podmínkami k zemědělství. Na našem zájmovém území měly alespoň přibližně takové podmínky oblasti kolem Strážnice, Bojkovic a Slavičina. Další osídlení z této doby můžeme předpokládat hlavně podél toků řek a tras vedoucích k průsmykům. Například podél Vlárky až po Vlárský průsmyk, kudy vedla obchodní stezka sřežená výše zmíněným hradem Brumov, dále také stezka vedoucí Starohrozenkovským průsmykem do Pováží a v neposlední řadě tzv. stezka vyzvědačů vedoucí přes Strážnici do Uher. Nemáme bohužel bližší zprávy o vývoji hranice procházející Bílými Karpaty, ale v průběhu 12. a 13. století se objevují v listinách jména některých osad, které jsou zahrnovány do majetků české šlechty a církve a zároveň se nacházejí v těsném sousedství dnešní hranice. Jde například o Šanov, Vlachovice, Slavičín,⁵²

Rozhodující pro obživu člověka je i v tomto období zemědělství. Nadále je používáno přílohové soustavy. V hospodářsky nepříhodných oblastech může přetrvávat žárová soustava. Klíčový je vynález zdokonaleného pluhu, který umožňuje hlubokou

⁵⁰ Zemek, M.: *Moravsko-Uherská hranice v 10. až 13. století*. Brno 1972, s. 19-44.

⁵¹ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 197-198.

Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 154, 157.

⁵² Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 304.

Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 198.

orbu i v těžkých půdách. Obecné rozšíření tohoto pluhu probíhalo zhruba tři staletí, tedy asi do roku 1250, kdy ho doplnila trojpolní soustava.⁵³

Každá osada v tomto období představuje energomateriálově uzavřený celek. Výměnným obchodem získávali obyvatelé těchto osad hlavně komodity jako byla sůl a železné předměty, které si neměli většinou možnost sami vyrobit. Základním typem raně středověkého osídlení byly většinou hromadné vsi s úsekovou plužinou. Domy zde stály v nepravidelných shlucích a jednotlivé pozemkové bloky (úseky) ležely kolem nich. Tento typ osad prakticky zanikl po románském období a objevuje se opět až v pozdním středověku při novověké kolonizaci velkých lesních komplexů.⁵⁴

V polovině 11. století nastává v českých zemích období tzv. vnitřní kolonizace. Tento kolonizační pohyb směřoval ze starých sídelních území do vyšších poloh našeho území a dostával se až na hranici kolem 500 m n. m. Počet obyvatelstva se zhruba ztrojnásobil, a to i díky zvyšujícím se výnosům ze zemědělství. Tento proces zapříčinil nutnost přestavby starých sídelních území. Tvořila se nová síť vesnic, které byly oproti dřívějšímu uspořádání pravidelně, ale řidčeji, protože se v jednotlivých vsích soustředil větší počet obyvatel než předtím.⁵⁵ Tato populační exploze, která zasáhla celou Evropu, zapříčinila, že starší sídelní oblasti přestaly stačit na výživu rostoucího počtu obyvatelstva, a proto byly během 12. století domácím obyvatelstvem osazeny i vnitrozemské pahorkatiny zhruba do již zmíněné výšky 500 m n. m. Z toho vyplývá, že byla osídlena i většina území Bílých Karpat. Stávající osídlení bylo v této době rozšířeno do vyšších poloh v oblastech Stáždice, Slavičina atd.⁵⁶

První polovina 13. století byla dobou, kdy se začala zakládat města. Tento proces probíhal ve stejnou dobu jako závěr vnější kolonizace, která byla poté vystřídána kolonizací vnější, o které pojednává další oddíl. Areál měst zahrnoval jádro města ověšené většinou hradbou a předměstí se zemědělským zázemím. Města založená v této době, která mohla mít spojení s Bílými Karpaty, byla Hodonín a Brno. Ostatní byla již příliš vzdálena, aby měla větší vliv na naši zájmovou oblast.⁵⁷

Polovina 13. století byla také dobou, kdy byla hranice s Uhrami již pevně stanovena a zabezpečena. Navíc byla rozdělena do šlechtických a církevních statků.

⁵³ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 302.

⁵⁴ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 304.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 318.

⁵⁶ Semotanová, E.: *Historická geografie Českých zemí*. Praha 2002, s. 147-149.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 152-155.

Protože byla tato území pouze v rukou šlechty a majitelé se tak mohli starat jen o své državy, mohly být kultivovány i méně příznivé lesnaté a hornaté oblasti.⁵⁸

Velká středověká kolonizace a období do roku 1500

Uvedená kapitola je zaměřena na průběh tzv. velké nebo také německé (vnější) kolonizace, která probíhala zejména během 13. století.

Jak bylo výše uvedeno, ve 2. polovině 11. století se začala ze starších sídelních oblastí šířit proti proudu vodních toků do vyšších nadmořských výšek vnitřní kolonizace, tvořená domácím obyvatelstvem. Díky ní se zahustily starší sídelní prostory a začaly se kolonizovat i vzdálenější oblasti. Tato kolonizační vlna byla ve 13. století posílena kolonisty jiných, a to hlavně z německých, zemí. Proto hovoříme o vnější kolonizaci. Takto pokračovala asi do poloviny 14. století. Kolonizace tvořená hlavně německým obyvatelstvem zasahovala vnitrozemské a rozsáhlé pohraniční lesy a dále regiony se začínající hornickou činností (Jihlavsko, Německobrodsko, Kutnohorský újezd). Osídlení poměrně rychle zasahovalo až do oblastí dosud neosídlených. Stále ještě nebyla osídlena centra horských úseků (Český les, Šumava, Jizerské hory, Krkonoše, Jeseníky, Beskydy, Vsetínské vrchy, Vizovická vrchovina, Bílé Karpaty). Po roce 1300 byla díky kolonizaci utvořena síť osad, která se svou hustotou blíží dnešní průměrné vzdálenosti sídel cca 2,5 km. Kolonizace také přinesla nové půdorysné typy vsí a jejich pluzin.⁵⁹

Kolonizace probíhala tak, že v neosídlené pralesní krajině začala vznikat síť enkláv. Ty vznikají několika způsoby. Zaprvé mohla být oblast určená k osídlení udělena některému ze členů knížecí a později královské družiny (šlechtici, velmoži), nebo církevní instituci, například klášternímu řádu (zpočátku se jednalo o řád benediktinů, později se k nám dostali i členové jiných řádů, jako například cisterciáci, premonstráti a další). Klášterní řády byly velkým přínosem pro rozvoj hospodářství v nově osídlených oblastech. Bylo to díky způsobu jejich hospodaření a také díky jejich stykům se zahraničím – tedy s mateřskými kláštery v západní Evropě.⁶⁰

V oblasti Bílých Karpat tak můžeme v průběhu 13. století mluvit například o zakladatelské činnosti rodu Hradišiců (pánů z Rýzmburka). Těm bylo dáno

⁵⁸ Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 157.

⁵⁹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 318.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 316.

Přemyslovci v užívání území Uherskohradištska, aby tu pečovali o bezpečnost tohoto pohraničního kraje. Tak mohla z jejich popudu nastat v polovině 13. století kolonizační činnost. Jména užívaná pány z Rýzmburka jsou patrna v místních názvech dodnes. Jde třeba o Boršice, Bohuslavice či Slavkov. Na této kolonizaci se z velké části podílelo i obyvatelstvo z německy mluvících zemí, což je patrné například z názvů obcí Dolní a Horní Němčí, ale také ze staršího názvu obce Suchov – Suché Němčí. Dalším panstvím, ovšem jiné, zřejmě nižší šlechty, na území Bílých Karpat byly v této době Vlachovice (prvně zmíněné 1333).⁶¹

Část zájmového území byla v držení olomouckých biskupů. Například již roku 1141 je v listině biskupa Jindřicha Zdíka zmíněna jako majetek moravské církve oblast Slavičína. Biskup Bruno ze Schauenburku zavedl trend, kdy olomoučtí biskupové nespravovali všechny své statky přímo, ale udělovali některé do lenního užívání šlechtě. V Bílých Karpatech se tak stala lénem právě oblast Slavičína, spolu s hradem Engelsberkem, a také okolí Divnice. Založení kláštera ve Vizovicích představuje největší rozšíření církevních statků v této oblasti. Z Bílých Karpat spadaly do jeho majetku vsi Šanov, Nivnice a Starý Hrozenkov (tehdy Vysoká Lhota). Klášter a jeho majetek byl rozvrácen za husitských válek a jeho majetek si rozdělila šlechta.⁶²

Další možností, jak mohly na neosídleném území díky kolonizaci vznikat nové enklávy, bylo osídlování poblíž obranných zemských hradů, které střežily důležité příchody do země. Specifickým typem enkláv byla sídla vzniklá podél dálkových obchodních cest. Hlavní funkcí těchto sídel bylo poskytování služeb karavanám obchodníků. U těchto enkláv vždy vznikaly zemědělské plužiny, které byly základním zdrojem obživy. Síť těchto enkláv byla základnou pro velkou středověkou kolonizaci. Velkoplošná kolonizace, která poté následovala, změnila život krajiny, překročila 2. buko-dubový stupeň směrem do vrchovin a zaplnila celé naše území až po hornatiny.⁶³

Z oblasti Bílých Karpat lze zmínit enklávu kolem královského hradu Brumov, o němž je první zmínka z roku 1255. Tehdy se jednalo o celokamenný románský hrad, a to jeden z nejstarších svého druhu v českých zemích. Je to příklad hradu střežícího jak příchod do země, tak obchodní stezku, která již v této době vedla přes Vlárský průsmyk. Také šlo, zřejmě spolu s Břeclaví a Lukovem, o jeden z hradů, který přebral část

⁶¹ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 201.

⁶² Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 197-199.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 158-159.

⁶³ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 316.

pravomocí po zaniklém hradeckém obvodu hradu Spytihněvi. Dále je doložen hrad Engelsburk-Sehradice u Slavičína, prvně zmíněný v r. 1261, a také tvrz na panství Vlachovice. Ta byla poprvé zmíněná roku 1391.⁶⁴

Pokud jde o založení nové osady nebo města, nečinil tak sám panovník či velmož. Tímto úkolem byl pověřen takzvaný lokátor, což byl odborník, který vyměřil jednotlivé pozemky a rozděloval je mezi kolonisty. V takto vzniklé vsi poté často získal post rychtáře. Vrchol počtu vsí nastal kolem roku 1300. Po tomto datu jich mnoho zaniklo. Historici hovoří v období středověku o jedné čtvrtině až jedné třetině zaniklých vsí. Hlavními důvody zániku obcí byly hospodářské příčiny – například špatná lokace, nové uspořádání polností, koncentrace malých osad do větších. Zbytek důvodů k zániku je spojen s přírodními poměry – změna říčního toku, vyschnutí pramene, přírodní katastrofy jako povodně, požáry, sucha atd. Hierarchie sídel počínala v této době od nejnižší vsi přes trhovou ves, poté městečko až po město. Rozdíl mezi nimi tkvěl v tom, jestli mělo sídlo právo trhu a jak velkého, a poté v dalších právech, které byly sídlům udělovány.⁶⁵

Aspektem, který musel ve 13. století ovlivnit oblast Bílých Karpat, byl vznik dvou královských měst. Šlo o město Hradiště, založené 1257, a Brod, který vznikl zhruba ve stejnou dobu. Tato města měla jak funkci obranou (proti přechodu řeky Moravy), tak i funkci center na obchodních trasách do Uher. Další městská sídliště měla sice menší význam, ale přesto to byla minimálně střediska místních trhů. Jde především o Bzenec, Veselí (nad Moravou), Vizovice a později Uherský Ostroh. Přímo v našem zájmovém území jde o městečka Bánov, Bojkovice, Slavičín, Strážnici, Strání, Valašské Klobouky a městečko vzniklé u Brumova. I další osady byly později povyšovány na městečka.⁶⁶

Častým jevem při zakládání osad bylo osvobozování nového sídliště od dávek a desátků. Takto osvobozené vsi měly většinou ve svém názvu slovo Lhota pocházející právě od lhůty, po kterou byly od dávek osvobozeny. V Bílých Karpatech nalezneme několik osad s tímto názvem. Jde o Veselskou neboli Hroznovou Lhotu, Nedašovu Lhotu, Novou Lhotu, Tvarožnou Lhotu a Vysokou Lhotu neboli Starý Hrozenkov.

⁶⁴ Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 159.

⁶⁵ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 319.

⁶⁶ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 200-201.
Nekuda, V. a kol.: *Zlínsko*. Zlín 1995, s. 161.

V období vlády Lucemburků bylo území Bílých Karpat rozděleno na několik částí, které patřily k různým panstvím. Jako první je možné zmínit panství Brumov, které náleželo ke královské komoře. Králové či markrabata moravská dávala toto panství velmi často do zástavy šlechticům. Takto se postupně dostalo do rukou pánů z Kravař (1404), Pánů z Cimburka (1424, 1463) a pánů z Podmanína (1481). Pod správu Brumovského panství se do roku 1500 dostala v Bílých Karpatech tato sídla: Brumov, Bylnice, Horní Lideč, Jestřebí, Návojná, Nedašov, Nedašova Lhota, Popov, Poteč, Rokytnice, Slavičín, Střelná, Štítná, Študlov, Valašské Klobouky, Valašské Příkazy.⁶⁷

Další oblastí je panství kolem Uherského Ostrohu (do 15. stol se toto město jmenuje Stenice, poté Ostrov i Ostroh). Zde byl od roku 1286 královský hrad a později i město Ostroh. Díky urbáři z panství Ostroh, který byl sepsán roku 1592, víme, že do majetku tohoto panství se z oblasti Bílých Karpat postupně dostaly tyto osady: Blatnička, Boršice, Kuželov, Malá Vrbka, Tasov, Hroznová Lhota, Nivnice (nejprve náležela vizovickému klášteru, viz výše), Dolní Němčí, Horní Němčí a Strání. Spolu s tímto panstvím je nutné zmínit panství Veselí, které spadalo v 15. století do majetku pánů ze Šternberku. Ještě v roce 1447 patřila z oblasti Bílých Karpat pod toto panství jistě tato sídla: Blatnička, Tasov, Kuželov, Strání. Ve 14. století k němu náleží výše zmíněné Boršice, které poté připadnou Ostrohu. Navíc sem spadají sídla Slavkov, Suchá Loz a část Němčí.⁶⁸

Další panství zasahující oblast Bílých Karpat bylo Strážnické panství. Od počátku 14. století náleží rodu pánů z Kravař a po husitských válkách se dostává do rukou Rožmberků. Ti jej před rokem 1500 prodávají Žerotínům. Mezi prodanými sídly jsou i Strážnice, Velká, Javorník, Vrbka (zřejmě Hrubá), Kněždub, Lhota (zřejmě Tvarožná, protože Nová Lhota vzniká až 1598), Radějov, Sudoměřice, Petrov, Suchov a Němčí (to je 1592 součástí panství Ostrožského). Nezanedbatelný je majetek spadající pod královské město Uherský Brod (v roce 1506 přešlo do majetku pánů z Kunovic). Z Bílých Karpat jde o osady Korytná, Suchá Loz (od roku 1423). Samostatným byl od 14. století statek Nezdenice. K panství Šternberků také náleželo

⁶⁷ Nekuda, V. a kol.: *Okres ,Vsetín*. Brno a Valašské Meziříčí 2002, s. 151.

⁶⁸ Hosák, L.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Úvodní svazek, Brno 1967, s. 194-197.

od poloviny 14. do poloviny 15. století panství hradu Světlov, pod které z Bílých Karpat náležely Bojkovice, Pitín a Komňa.⁶⁹

Během 13. století se na našem území začíná v zemědělství prosazovat trojpolní soustava, která je zdokonalenou podobou soustavy přílohové. Na úkor pracnosti se při ní zvyšuje výnosnost plužiny, která se rozdělí na tři části, na nichž se střídají jař, ozim a úhor (lad). Docházková vzdálenost od sídla k poli se ustaluje na 1,2 km. Touto vzdáleností byl nepřímý dán i limit velikosti daného sídla a plochy, jakou mohli jeho obyvatelé obdělávat. Díky menší ploše ladu se objevuje problém s menší plochou určenou k pastvě. K ní bylo nadále využíváno těžce obdělávatelných míst a dále byly zaváděny trvalé pastviny. Byla to sušší místa na strmějších svazích a na okrajích lesů a také skalnaté terény a půdy s vysokou skeletovitostí. Loukami se zpravidla stávají vlhká údolí vodních toků a nehluboké mokřiny. Problém však představuje obnovitelnost živin. Díky časté pastvě bylo málo hnoje a samotné hnojení se tak týká hlavně ozimu, což znamená prohojení polí jednou za tři roky. Tím pádem sice klesají výnosy, ale díky větší ploše zorané půdy se zvyšuje úživnost plužiny, a tak je umožněno živobytí většímu počtu obyvatel.⁷⁰

V období velké kolonizace se tedy v našich zemích rozvinula síť sídel, která byla od sebe vzdálena cca 2,5 km. Do 3. dubobukového vegetačního stupně byla sídla obklopena převážně traťovými plužinami. Ve stupních vyšších byla obklopena plužinami délkovými a záhumenicovými. V oblasti Karpat byl následující sled krajinných celků - úzké nivy byly luční, ovšem s větším zastoupením mokřadů a břehových prostorů; ploché a táhlé svahy byly vyčleněny na orbu; vrcholky pahorkatin byly ponechány zalesněné; osady se nacházely v centrech plužin.⁷¹

V oblasti Bílých Karpat dochází v tomto období díky různým příčinám (špatná lokace, neúroda, atd.) k zánikání osad. Tak můžeme jmenovat například zaniklé osady: Kochavice (u Štítné nad Vláří) - zánik mezi roky 1516-1519, Kolelek (mezi Křekovem a Vlachovou Lhotou) - zánik před r. 1547, Vláš (nebo Vlára, ve vlárském průsmyku) - zánik na poč. 16. stol., Milenov (mezi Nevšovou, Vlachovicemi a Sehradnicemi) - zánik před r. 1464, Miřín (u Pitína) - zánik před r. 1518, Blišťice (u Pitína) - zánik před r. 1563, Městkovice (u Bojkovic) - zánik před r. 1493, Krátká (u Slavičína) - zánik

⁶⁹ Hosák, L.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Úvodní svazek, Brno 1967, s. 197-203.

⁷⁰ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 322-3.

⁷¹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 344.

v 16. století, Nezdenky (u Nezdenic) – zánik před r. 1497, Rybník (u Vlachovic) – zánik před r. 1461, Lomná (u Horní Lidče) – zánik před r. 1511.⁷²

Osídlení v období raného novověku

Období raného novověku, které nastává přibližně po roce 1500, je v našich zemích ve znamení upevňování nové vládnoucí dynastie Habsburků. V hospodářském životě zaznamenávají vzestup šlechtické režijní velkostatky, které soupeří s poplužními dvory nižší šlechty a v tomto boji je od počátku určen vítěz. Před začátkem 30-ti leté války vlastní zhruba polovinu obdělávané půdy v Čechách 11 nejbohatších panských rodů. Šlechta má v rámci panství monopol na výrobu piva. Velkostatky dodávají pivovarům chmel a ječmen a poddaní musí povinně odebírat pivo. V Bílých Karpatech jsou pivovary ve všech sídlech jednotlivých panství, například v Brumově, Slavičíně, Valašských Kloboukách. Další monopol získává šlechta v provozování mlýnů, pil, ovčínů atd. Systém monopolů, uzavřený na trhu jednoho panství, logicky spěje ke stagnaci odbytu.⁷³

Důležitým jevem je po roce 1500 nedostatek pracovních sil, který je způsoben společenskou krizí, válkami (husité, Jiří z Poděbrad proti Matyáši Korvínovi), morovými ranami a také opakujícími se neúrodami. Díky tomu se u nás začínají rozvíjet hospodářské činnosti, které nevyžadují velké množství pracovní síly, jako je například rybníkářství nebo chov ovcí. Rybníkářství je plně v rukou šlechty, panské rybníky jsou všude, kde jsou k tomu příhodné podmínky, tedy i na Brumovsku a Slavičínku. Naopak chov ovcí zůstává částečně i v režii poddaných. Vzkvétá díky stále se zvyšující poptávce po produktech pastevectví ovcí ze strany některých měst, ve kterých se rozvíjí textilní manufakturní výroba. Navíc se v této době prosazuje také proto, že dokáže s malými náklady využít neúrodné oblasti a opuštěné části plužin. Proto se uplatňuje hlavně v oblastech s vyšší nadmořskou výškou, kde horší půda znemožňuje obdělávání. Pastva sice nikdy nezabere celou plužinu, ale i tak dochází právě v chladnějších oblastech ke snižování výměry orné půdy a luk ve prospěch pastvin. Výhodnost pastvy ovcí dále vede ke klučení pohraničních lesů, hlavně na východě v Beskydech.

⁷² Hosák, L.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Úvodní svazek, Brno 1967, s. 176-216.

⁷³ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 360-1.

Tuto oblast zasahuje na konci 15. a v 16. století vlna valašské kolonizace, která se poté rozrůstá až do Bílých Karpat (viz níže).⁷⁴

Novověká kolonizace horských oblastí probíhá v 16. století pouze v některých částech Čech, Moravy a Slezska. Na rozdíl od kolonizace středověké zde již nejde pouze o kolonizaci z důvodu potřeby nové zemědělské půdy. Díky tomu můžou osadníci pronikat i do horských poloh nad 4. bukový vegetační stupeň. Zdrojem obživy v nově osídlených a výše položených, většinou zalesněných, oblastech je právě práce v lese, sklářství, železářská výroba, chov dobytka a také nově textilní výroba. Během novověké kolonizace jsou krom Krkonoš, Šumavy a Krušných hor zalidněny již všechny ostatní pohraniční hory. Na moravsko-slovenském pohraničí dostává kolonizace jinou formu než v ostatních pohraničních oblastech. Od 16. do 18 století zde probíhá výše zmíněná kolonizace valašským etnikem (viz níže). Tato vlna přistěhovalců přichází ze Slovenska přes svahy pohraničních hor - Beskydy, Bílé Karpaty.⁷⁵

V oblasti Bílých Karpat neprobíhá v raném novověku jen valašská kolonizace. Díky dlouhému období míru již na obyvatelstvo nepůsobí válka, ale ekonomické, sociální a kulturní procesy. Mír ovšem sám o sobě neznamena období blahobytu. Obyvatelstvo Moravy je na přelomu 15. a 16. století vystaveno vlně neúrod a morových ran. Kvůli válkám a přesouvání obyvatelstva do měst zanikají některá sídla. Města se díky tomu rozrůstají, a tak můžeme v Bílých Karpatech mluvit v polovině 16. století o Valašských Kloboukách jako o městě a Brumovu, Slavičíně, Vlachovicích jako o městečkách. Majetek královské komory a církve se přesouvá do rukou vyšší šlechty. V oblasti Bílých Karpat se tak do jejích rukou dostává rozsáhlé Brumovské panství a dále i dříve samostatné statky nižší šlechty. Tato velká panství pak zůstávají první instancí správy až do konce feudální společnosti. V druhé polovině 16. století začíná opět počet obyvatel narůstat, což znamená, že také roste potřeba nové půdy. Proto vrchnost dovoluje poddaným kultivovat dosud nevyužitou půdu ve vyšších polohách Bílých Karpat, což také podporuje valašskou kolonizaci.⁷⁶

Důležitým fenoménem se v 16. století na Moravě také stává turecké nebezpečí. Kvůli němu je na Moravě vybudován pohraniční pás pevností od Mikulova

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 361.

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 368.

⁷⁶ *Nekuda, V. a kol.: Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 212.
Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 169.

až po Hukvaldy. V Bílých Karpatech se jedná o pevnosti ve Strážnici a Brumově a do obranného systému patřily i průsmyky, které vedly přes Karpaty. Do 17. století se však války týkají Moravy jen nepřímo. Tato skutečnost končí rokem 1605. V tomto roce dochází ke spojení Turků a sedmihradského vévody Štěpána Bočkaje, který se staví na odpor proti Habsburkům. Učiní několik vpádů na východní Moravu, kde velí místním oddílům neschopný Karel z Lichtenštejna. I díky tomu je těmito vpády poničena velká část východomoravského území. V Bílých Karpatech se jedná o Strážnici a všechna místa od ní až k uherské hranici. Poté Moravu nečekalo dlouho nic dobrého. Přišla třicetiletá válka, která pustošila území jihovýchodní Moravy a tedy i Bílých Karpat. Její součástí je i valašské povstání, které se našeho zájmového území týká nejvíce. Po samotné třicetileté válce přichází ještě další vpády uherských vojsk, například v roce 1683 a pak ke konci 17. století. V důsledku těchto událostí přišly naše země až o třetinu obyvatelstva a mnoho hospodářství zůstalo pustých.⁷⁷

Po období třicetileté války nastává v druhé polovině 17. století na našem území dlouhodobý proces obnovy válkou zdevastovaného hospodářství. Jak jsme zmínili výše, třicetiletá válka nezasáhla citelně jen hospodářství, ale i populaci českých zemí. Po dvě generace nebyl dostatek pracovních sil a až do roku 1685 byla cca pětina poddanské půdy opuštěná. Poddaní nesou největší díl nákladů na udržování armád. První pobělohorský soupis majetku (berní rula pro Čechy 1653-6, lánový rejstřík pro Moravu 1656-8), který slouží k vypsání daní, obsahuje seznam všech poddanských usedlostí a jejich vybavení polnostmi, dobyt看em, a také zmiňuje zaměstnání obyvatel. Podle něj zůstává v Čechách i na Moravě cca třetina domů pustých. Tyto soupisy jsou poté v letech 1748-1757 nahrazeny tzv. prvním tereziánským katastrem. Ten obsahuje také seznam poddanských usedlostí, ovšem navíc i s uvedením velikosti a bonity půdy. Druhý tereziánský katastr z roku 1759 navíc obsahuje i soupis půdy patřící vrchnosti, duchovenstvu a městům.⁷⁸

Raně novověkou krajinu českých zemí můžeme z pohledu prostorové organizace rozdělit na šest oblastí:

1. Stará sídelní oblast
2. Oblast velké středověké kolonizace v Hercyniku
3. Oblast velké středověké kolonizace v Karpatiku

⁷⁷ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 221-225.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 169-172.

⁷⁸ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 383-4.

4. Oblast pozdní středověké kolonizace
5. Oblast kolonizovaných podhůří
6. Oblast horského hospodářství

První oblast je nejstarší a nejdříve obydlenu lokalitou na našem území, osídlení zde bylo již v pravěku. Druhá a třetí jsou oblasti s prvním osídlením ne mladším než 800 let a jedná se o českomoravské pomezí a území východní Moravy. Oblast pozdní středověké kolonizace je samozřejmě mladší, asi 750 let. Tyto oblasti jsou v renesanci zachovány víceméně ve středověké podobě. V tomto období dochází k rozdělení hospodářských obvodů jednotlivých osad na stálé travní porosty a ornou půdu. Toto rozčlenění není trvalé, dochází ke změnám v rozsahu jednotlivých částí. Tak vzniká postupem času ještě rozdělení na části tři, a to na trvalé travní porosty, trvalou ornou půdu a část, na které se orná půda a trvalé travní porosty podle potřeby střídají. Rozložení jednotlivých typů využití půdy se u různých oblastí liší na základě odlišného přírodního potenciálu.⁷⁹

Kolonizace páté oblasti probíhá v období renesance a v obdobích pozdějších. Osady této oblasti jsou situovány hlavně v údolích, aby měly co nejlepší přístup ke dřevu. Jedná se totiž většinou o sklářská a železářská řemeslnická centra, která mají velkou spotřebu palivového dřeva. V blízkých lesních porostech se pohybují kočovné uhlířské osady dodávající dřevěné uhlí.

Šestá oblast je spojena s extenzivní pastvou a karpatskou valašskou kolonizací. Při této kolonizaci dochází k osazení vyšších poloh Karpat a dokonce i k využití vrcholků kopců. Největšího rozsahu zde ale osídlení dosahuje až v 18. století. Díky nemožnosti využití trojpolního systému ve vyšších, méně úrodných polohách se zde využívá přílohové soustavy a osady jsou rozptýlené většinou s úsekovou plužinou.⁸⁰

Základní atributy raně novověkého uspořádání krajiny jsou často patrné dodnes. V části našeho území v rozmezí 1. – 4. vegetačního stupně se projevuje druhotné rozdělení krajiny na tři funkční zóny, intenzivní (vždy orná půda), extenzivní (vždy louka či pastvina) a rezervu (podle potřeby buď intenzivně, nebo extenzivně využívaná půda). Pro toto rozdělení se stává hlavním kritériem potenciál dané lokality, ať už jde o úrodnost, dostupnost atd.⁸¹

⁷⁹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 374.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 375.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 391

Erozní a sedimentační procesy a také technologie orby vedou ke vzniku mezí na hranicích pozemků, které jsou již dlouhodobě stabilizované. Všechny tyto meze jsou užívány k doplnění pastvy. Chudá část populace zde pase kozy, jejichž chov v této době výrazně narostl. Rozptýlené porosty stromů v polní krajině se ve větší míře nevyskytují, pro získání rovného dřeva jsou vysazovány hlavně rychle rostoucí dřeviny, například topoly s uměle formovaným kmenem. Staré rozvětvené stromy se stávají v krajině vzácností. Často jsou spojeny s nějakou pověstí a nacházejí se zpravidla u sakrálních staveb. Pastviny jsou situovány na místech nevhodných pro orbu, jako jsou skalní výchozy, strže, úvozy, prudké svahy atd. Mají často podobu parkové krajiny, protože se zde občas vyskytují solitérní dřeviny. Tím se z pastvin stává romantická krajina přitahující mnohé umělce baroka, ale i pozdějších období, např. romantismu.⁸²

V raném novověku jsou již pevně vymezeny hranice lesních porostů, ale přesto zůstává přechod do volné krajiny nadále pozvolný. Ve středních částech vodních toků dochází k velkému rozšíření vodních mlýnů. Zadržováním vody nad jezy je však způsobeno zpomalení běhu vody a následkem toho dochází k zanášení vodních toků.⁸³

Obraz krajiny podhorských a horských oblastí, jako jsou například Bílé Karpaty, je v některých aspektech odlišný. Hlavní rozdíl představuje zastoupení lesních porostů v krajině. Stále tu jde převážně o zalesněné oblasti. Podhůří je již přeměněno na běžnou zemědělskou krajinu, kde už nepřevažuje železářství a sklářství jako v minulém období. Obyvatelé, kteří se nezabývají zemědělstvím, se začínají podomácku věnovat tkalcovství. Osady jsou stále rozloženy na dnech údolí, na jejichž svazích se jen výjimečně objevují samostatné statky, které rozšiřují plužinu do vyšších poloh. Objekty, jako jsou hamry či mlýny, se budují mimo osady na vhodných úsecích vodních toků. Hranice pozemků zde mají většinou podobu kamenic, oproti mezím, které se nacházejí v nížinách a většinou zarůstají nálety keřů a stromů. Zemědělství ve vyšších polohách užívá spíše přílohové soustavy.⁸⁴

Koncem 15. století probíhá v Bílých Karpatech již zmíněná kolonizace horských oblastí. V této době obyvatelstvo začíná ve větší míře chovat dobytek a kvůli tomu začíná klučit místní lesy. Tomuto druhu kolonizace se proto říká pasekářská či kopaničářská, protože se tím vytvářejí tzv. „púšťě“ – paseky (na brumovsku se jim říkalo kopanice) pro chov dobytka. Do této doby představovala velkou zátěž pro lesní

⁸² *Tamtéž*, s. 392-395.

⁸³ *Löw, J., Michal, I.: Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 396.*

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 396.

porosty v okolí sídel pastva vepřů , kterou vystřídal chov ovcí a koz na vykloučených loukách. Neznamenal to však, že by pastva vymizela úplně. Ke kolonizátorům pocházejícím z domácího obyvatelstva se v 16. století připojuje valašská kolonizace. Valaši přicházeli do Bílých Karpat ze dvou směrů, ze Vsetínska a ze západního Slovenska. Nepřicházejí najednou, ale ve více kolonizačních proudech. První oblast, kde se začínají usazovat, je Brumovsko. Valašské rodiny tu máme doloženy již v polovině 16. století. Valaši přinášejí do oblasti nový způsob hospodaření na horské půdě a jiné způsoby využití produktů z chovu dobytka. Velká část z nich se však věnovala i horskému zemědělství. Hospodařili na půdě „ujaté“ horám, která byla také získávána klučením lesa a které se říkalo „ujmysk“. Působnost domácí pasekářské kolonizace a kolonizace valašské je většinou rozdělena tak, že v nadmořské výšce, kde končí pasekáři, začínají valašští kolonizátoři. Valašská kolonizace je progresivním prvkem v osídlování Bílých Karpat, protože se dostávala i do nevyužitých horských oblastí. Je celkem jasné, že nemohla všude soupeřit s domácími pasekáři a nakonec s nimi splynula, ale byla určitě přínosem osídlovacích procesů.⁸⁵

Hospodářství horských úseků našeho zájmového území se nadále pojí s valašským etnikem. Praktikuje se zde hlavně zemědělství s přílohovou soustavou, příloha však trvá delší časové období a někdy se mění dokonce v žárovou. Nejvyšší místa na temenech svahů a v sedlech se stávají pastvinami, které jsou doprovázeny jehličnatými dřevinami. Někdy se v sedlech nacházejí i políčka. Osídlení je zakládáno v horních polovinách svahů, dolní poloviny jsou povětšinou zalesněny. Vzniká tak situace, kdy jsou vrcholky hor odlesněny vlivem valašské i domácí pasekářské kolonizace a dolní svahy jsou částečně zalesněny.⁸⁶

Vliv průmyslové revoluce na osídlení BK

Vláda Marie Terezie je provázena mnoha reformami, které zasahují do všech sfér života společnosti, ať už to je zrušení nevolnictví, nebo zavedení povinné školní docházky. Po prohrané válce s Pruskem (tzv. války o rakouské dědictví) si Marie Terezie se svými poradci uvědomuje, že ji prohrála díky ekonomické a vojenské

⁸⁵ Macůrek, J.: Valaši v západních Karpatech v 15.-18.století. Ostrava 1959, s. 28-332.

⁸⁶ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 396.

zaostalosti. Proto nastává v našich zemích období počátků industrializace a zakládání manufaktur, které přímo předchází průmyslové revoluci.⁸⁷

Reforma, která velmi ovlivnila hospodářský život v českých zemích, byla úprava robot skrze tzv. robotní patent vydaný Marií Terezií v roce 1775, a to kvůli rozsáhlé vzpouře nevolníků. Patent snižoval dobu roboty, a tak velkostatky přišly o část levné pracovní síly a nastala potřeba ekonomické přestavby těchto šlechtických institucí. Feudálové si ponechali jen nejvýnosnější statky a ostatní pronajímali poddaným. Také podporovali vznik nových osad, aby zabránili pronikání sousedních majitelů. V Bílých Karpatech to byly osady Vápenice, Vyškovec a Žitková, vzniklé z kopaničářských samot do roku 1750, a osada Lopeník, založená roku 1791 stejným způsobem. Zrušením nevolnictví v roce 1781 došlo k dalšímu úbytku levné pracovní síly, protože bezzemci, kteří nebyli vázáni na půdu, se nyní mohli přestěhovat za prací do měst. Ovšem i přes tyto potíže zůstal velkostatek rozhodující hospodářskou silou v období rozpadu feudalismu.⁸⁸

Vynález parního stroje a další vynálezy 19. století znamenají převratné změny v mnoha oblastech. Nový prvek do krajiny přináší železnice se svými násypy, zářezy, mosty, tunely atd.⁸⁹ Železnice umožnila přepravu velkoobjemových nákladů, což umožnilo regionální specializaci průmyslu a zemědělství. Například v zemědělství nastala možnost dovozu minerálních hnojiv, což napomohlo ke zvýšení intenzity výroby v libovolných polohách. V prvních desetiletích 19. století u nás dochází, hlavně v úrodnějších oblastech, k postupnému přechodu na střídavou zemědělskou soustavu, která zvyšovala výnosy nejméně o polovinu. Rozhodujícím problémem se stává obnova živin na poli, jehož řešení se již neobejde hnojením.

Díky nové zemědělské soustavě se u nás zvýšila výměra orné půdy zhruba o čtvrtinu a významně ubylo úhorů. Pastviny nadále tvořily asi 15 % celkové zemědělské půdy. Hlavní plodinou pěstovanou v pahorkatinách a hornatinách se staly brambory, což umožnilo růst populace i ve dříve málo osídlených oblastech. Brambory se staly v našich zemích rozhodující plodinou na velmi dlouhou dobu. Brambory, kukuřice a cukrová řepa získaly v tomto období velký význam. Svědčí o tom i fakt, že se u nás podle nich rozdělila zemědělská půda na kukuřičnou - nejteplejší, řepařskou - teplejší, bramborářskou - chladnější a horskou - nejchladnější. Navíc velká poptávka

⁸⁷ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 235.

⁸⁸ Nekuda, V. a kol.: *Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 235-243.

⁸⁹ Löw, J., Míchal, I.: *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy 2003, s. 418-9, 423.

po dřevě u nás vedla k přeměně rozsáhlých souvislých lesních porostů na smrkové monokultury. Zmizely porosty bučin a doubrav a byly nahrazeny smrčínami. Vznikají vysokokmenné pasečnaté lesy s pravidelně rozvrženými obmýtními dobami.⁹⁰

V období na přelomu 18. a 19. století, kdy již v některých evropských zemích nastupuje střídavá, tzv. čtyřpolní soustava, tak v našich zemích v zemědělství stále převládá soustava trojpolní. Později se ale začíná čím dál více prosazovat pěstování nových plodin, jako jsou brambory a jetel a díky tomu se začíná přecházet na čtyřpolní soustavu i u nás. Pěstování těchto nových plodin však nemá vždy jen kladný efekt. Například v podhorských oblastech vede pěstování brambor až ke změně odtokových poměrů a ke zhoršení povodňových podmínek na dolních tocích. Navíc je tím také v těchto částech řek ztíženo využití údolních niv, které pak musí častěji meliorovat.⁹¹

V Bílých Karpatech můžeme najít několik větších manufaktur a podniků z této doby. Jsou to například sklárny u Strání (od roku 1768), soukenické podniky v Bojkovicích a Starém Hrozenkově. Dále je to také železárna s jednou vysokou pecí v Bojkovicích, která ovšem fungovala jen v období let 1838-1855. V Brumově a také ve Valašských Kloboukách byly založeny soukenické manufaktury, odkud se dodávalo sukno i pro vojsko. Soukenická manufaktura v Brumově z r. 1815 však brzy zanikla.⁹²

Po roce 1848, kdy zanikly robotní povinnosti a venkov se tak dostal z vlivu šlechty, se začínají rolníci věnovat hospodaření na své půdě ještě intenzivněji než po robotním patentu (1775). V rovinnatějších terénech se začíná pomalu prosazovat pokrok v zemědělské produkci (nové postupy, nové plodiny). Ovšem v oblasti Bílých Karpat přetrvávají až do 20. století tradiční zemědělské postupy a zvláštní postavení tu má nadále chov dobytka a také ovocnářství. Velký význam si zachovává i šlechtický velkostatek, jehož silné postavení neohrozilo ani zrušení robot. Na území Bílých Karpat můžeme například zmínit velkostatky v Brumově, Slavičíně atd. Poté nesmíme zapomenout na rozvoj dopravy, který byl umožněn především díky železnici. V roce 1888 je například postavena trať Brno-Trenčanská Teplá (Vlárská dráha).⁹³

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 437-9.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 404.

⁹² *Nekuda, V. a kol.: Uherskohradištsko*. Brno 1992, s. 243

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Zlín 1995, s. 176-177.

⁹³ *Nekuda, V. a kol.: Zlínsko*. Zlín 1995, s. 178-180.

6. ZÁVĚR

V oblasti Bílých Karpatech byl sledován vývoj osídlování a jeho projevy v čase a vlivy na krajinu.

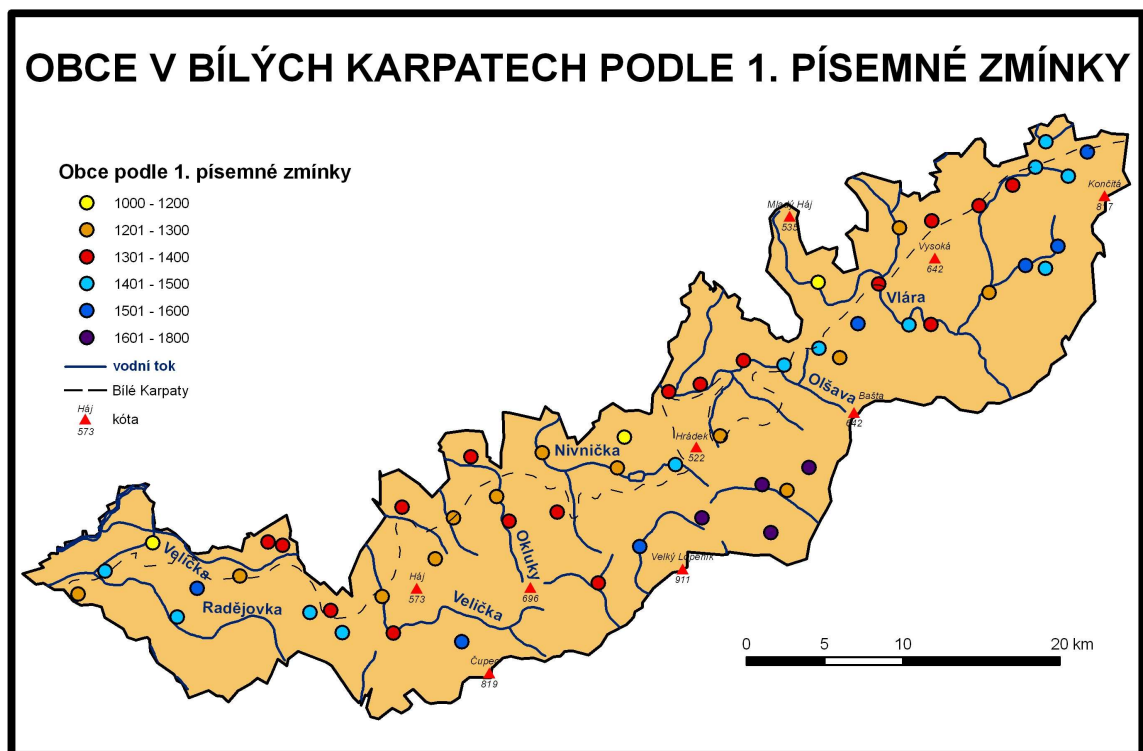
První zmínky se týkají osídlení Bílých Karpat v Pravěku. V této době byl hlavním aspektem přechod člověka od sběru a lovu k primitivnímu zemědělství. Tím začaly první větší zásahy do krajiny a v neposlední řadě se začínal člověk usazovat na delší dobu na jednom místě a počaly tak vznikat první osady, které se staly výchozími body života společnosti. Postupně došlo k přechodu od primitivní žárové zemědělské soustavy, ve které nebylo nutné se zbavovat zbytků spálených dřevin, k soustavě přílohové, při níž byl již používán i primitivní pluh. Díky tomu začaly vznikat pevně usazená sídla a krajina začala být člověkem přeměňována. V rámci rešeršní práce byly získány informace o osídlení v dané době, nejpodstatnějšími publikacemi byly Encyklopedie Pravěku a Encyklopedie Slovanského osídlení.

Slovanské osídlení (od 6.století) na zájmovém území bylo jedním z klíčových v rámci českých zemí. Zájmovým územím procházely důležité obchodní stezky a díky tomu zde vznikly strážní hrady, které měly význam pro vývoj dané oblasti. Osídlení v této době stále nepřesahovalo do vyšších nadmořských výšek (200-300 m), drželo se pouze zmíněných obchodních cest a vodních toků. Důležitým procesem byla vnitřní kolonizace (cca 1050-1300), při které se zvýšila hustota obyvatelstva a vznikala nová sídla, ale osídlení zatím příliš nepřesahovalo starší sídelní oblast. Rozhodující obživou zůstávalo zemědělství a podstatným jevem se ve tomto období stal postupný přechod na modernější trojpolní zemědělskou soustavu.

Jedna z nejvýraznějších etap, která se projevila ve změně krajinné struktury ve větším rozsahu je doba, kdy začíná tzv. velká středověká kolonizace. Její průběh je provázen pokračováním vnitřní kolonizace, ke které se navíc připojuje obyvatelstvo z jiných zemí (hlavně z německy mluvících) a tento jev se nazývá vnější kolonizace. V Bílých Karpatech lze sledovat další nárůst počtu sídel (podíl i německého obyvatelstva). Stále si drží svou funkci místní hrady jako je Brumov, ale již se k nim přidává nový element a to města a městečka se svými trhy. V zemědělství se v nižších polohách rozšířil trojpolní systém, ve vyšších polohách se provozuje například lesní pastva vepřového dobytka či výroba dřevěného uhlí.

V období raného novověku je nejdůležitějším jevem v osídlování tzv. pasekářská kolonizace reprezentovaná domácím obyvatelstvem a také valašská kolonizace přicházející do Bílých Karpat ze Vsetínska a Slovenska. Tyto kolonizace se projeví velkou změnou v hospodaření. Nově příchozí kolonisté se dostávali až do nejvyšších horských poloh kde byly vyklučeny lesy a vznikly nové pastviny a pole. Tak vznikla situace kdy vrcholové partie hřebene Bílých Karpat byly odlesněny až do poloviny svahů. Zde měli „pasekáři“ svá obydlí a nižší polohy byly porostlé ovocnými stromy a nízkými či středními lesy (ovlivňovány pastvou v lese a selektivní těžbou). Tento jev je v Bílých Karpatech často patrný i dnes.

Poslední oddíl se zabývá vývojem v době počátků industrializace a dále pak za průmyslové revoluce. Zásadní proces průmyslové revoluce se projevil i v Bílých Karpatech v podobě zakládání manufaktur (cca 1740-1900).



Obr. 2: Obce v Bílých Karpatech podle 1. písemné zmínky.

Vznik a rozmístění obcí v oblasti Bílých Karpat bylo ovlivněno několika aspekty. Jak je vidět na obr. 2 (viz výše), naprostá většina obcí se nachází v blízkosti vodního toku, voda je základní lokační faktor pro trvalé osídlení. Nejstarší z obcí (cca do roku 1400) se nachází z větší části na okraji zájmového území, a tak jsou většinou situovány v nižších nadmořských výškách (cca do 300 m). Naopak nejmladší obce z let

1600-1800 jsou blízko vrcholových partií (600-850 m) a většinou jde o obce vzniklé při valašské kolonizaci.

Současný ráz krajiny byl určován vývojem hlavně během 17.-19. století. Klíčové etapy změn krajiny lze najít v období 6.-9. století (příchod Slovanů), v letech 1200-1300 (vnitřní a vnější kolonizace) a pak hlavně v 17-19. století (pasekářská a valašská kolonizace). Celkově je tato oblast s z hlediska krajinářského, zachovalosti přírodních prvků a kulturní krajiny jedna z mála, která zachovává ráz kulturní krajiny charakteristický citlivými zásahy a respektování přírodních procesů tj. život v souladu s přírodou. Tento charakteristický rys se týká zejména oblasti vlastních Bílých Karpat, nižší polohy a oblasti s koncentrací obyvatelstva mají stejné rysy jako jiné oblasti (intenzivní zemědělská výroba, urbanizace). Zajímavé fragmenty místní specifické kulturní krajiny můžeme najít v oblasti straňanské kotliny nebo vyškovické hornatiny. Specifickým rysem jsou zde kopanice, tvořené rozptýlenou zástavbou a horským zemědělstvím. Dodnes si takové rysy zachovala oblast „Moravské Kopanice“ kolem obcí Vápenice, Vyškovec a Žitkové nacházející se právě v oblasti vyškovické hornatiny.

7. SUMMARY, KEY WORDS

The thesis based on the progression of the settlement processes in the territory of geomorphologic complex – Bílé Karpaty. Information was realized through the studies of the foreign literature materials. This thesis follows the progression of the settlement in light of its spread in the area Bílé Karpaty. This development is incorporated into the context of the history in the Czech countries. Furthermore, it is divided into the periods according to the most important events. In addition, the thesis covers the sphere in which the settlement has the influence on the progression of the landscape and also there was a change in the way of farming. Finally, we can say, that the settlement process in the area Bílé Karpaty has passed all possible periods and also those which include the Czech countries. The settlement leads up gradually from the lowest settings to the highest and from its beginning it stays together with the watercourses and the business ways. The most important ones were the medieval colonization in the 13th century and the Lahn and Wallachian colonization during the 17th and 18th century.

KEY WORDS: settlement – history of settlement – colonization – Bílé Karpaty – landscape – historical geography

V bakalářské práci je sledován vývoj osídlovacích procesů na území geomorfologického celku Bílých Karpat. Informace byly získávány hlavně kompilací literatury. Práce sleduje vývoj osídlení z hlediska jeho šíření v oblasti Bílých Karpat. Zároveň je tento vývoj zařazován do kontextu dějin českých zemí. Dále je rozdělen do etap podle nejpodstatnějších událostí v jednotlivých obdobích. Navíc se práce dotýká vlivu osídlování na vývoj krajiny a změny ve způsobech hospodaření. Závěrem můžeme říci, že osídlovací proces v Bílých Karpatech prošel všemi etapami vývoje, kterými procházely celé české země. Osídlování směřovalo postupně od nejnižších poloh k nejvyšším a z počátku se drželo hlavně vodních toků a obchodních cest. Významnými pochody byly středověká kolonizace ve 13. století a poté pasekářská a valašská kolonizace v 17. a 18. století.

KLÍČOVÁ SLOVA: osídlování – historie osídlování – kolonizace – Bílé Karpaty – krajina – historická geografie

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A JINÝCH ZDROJŮ

Monografie:

Bělina, P. a kol.: Dějiny zemí koruny české II. 3. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 1995. 336 s. ISBN 80-7185-006-3, ISBN 80-7185-007-1 (soubor).

Čižmářová, J.: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. 1.vydání. Praha : Libri, 2004. ISBN 80-7277-249-X.

Čornej, P. a kol.: Dějiny zemí koruny české I. 3. vydání. Praha ; Litomyšl : Paseka, 1995. 320 s. ISBN 80-7185-005-5, ISBN 80-7185-007-1 (soubor).

Dvorský, F.: Strážnický okres. Edice: Vlastivěda Moravská. Svazek 34. 1. vydání. Brno : Musejní spolek, 1914. 490 s.

Demek, J.: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. 2. vydání. Praha: AOPK ČR, 2006. 580 s. ISBN 80-8606-499-9

Hosák, L.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Úvodní svazek. 1. vydání. Ostrava : Profil, 1967. 464 s.

Kender, J.: Teoretické a praktické aspekty ekologie krajiny. 1. vydání. Praha : Ministerstvo životního prostředí ČR. Odbor pro styk s veřejností, 2000. 218 s. ISBN 80-7212-148-0.

Löw, J., Míchal, I.: Krajinný ráz. 1. vydání. Kostelec nad Černými lesy: Lesnické práce, 2003. 552 s. ISBN 80-86386-27-9.

Lutovský, M.: Encyklopedie slovanské archeologie. 1. vydání. Praha: Libri, 2001. 432 s. ISBN 80-7277-054-3.

Macůrek, J.: Valaši v západních Karpatech v 15.-18. století. 1. vydání. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1959. 527 s.

Nekuda, V. a kol.: Uherskohradištsko. Edice: Vlastivěda Moravská. Svazek 63. 2. vydání. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1992. 856 s. ISBN 80-85048-39-6.

Nekuda, V. a kol.: Zlínsko. Edice: Vlastivěda Moravská. Svazek 64. 1. vydání. Zlín: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy, 1995. 783 s. ISBN 80-85048-57-4.

Nekuda, V. a kol.: Okres Vsetín : Rožnovsko, Valašskomeziříčsko, Vsetínsko. Edice: Vlastivěda Moravská. Svazek 68. 1. vydání. Brno a Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a okresní úřad Vsetín, 2002. 963 s. ISBN: Hvězdárna Val. Mez. 80-86298-09-4, Muz. a vlas. spol. v Brně 80-7275-024-0.

Sádlo, J. a kol.: Krajina a revoluce. 2. opravené vydání. Praha: Malá Skála, 2005. 247 s. ISBN 80-86776-02-6.

Semotanová, E.: Historická geografie českých zemí. 2. aktualizované vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002. 279 s. ISBN 80-7286-042-9.

Sklenář, K., Sklenářová, Z., Slabina, M.: Encyklopedie pravěku. 1. vydání. Praha: Libri, 2002. 428 s. ISBN 80-7277-115-9.

Zemek, M.: Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století. 1. vydání. Brno : Musejní spolek, 1972. 127 s.

Žigrai, F.: Krajina a jej využívanie. 1. vydání. Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1983. 132 s.

Sborníky:

Boháč, Z., Semotanová, E.: Historická geografie 28. Sborník příspěvků k dějinám osídlení. Praha: Historický ústav AV ČR, 1995. 315 s. ISSN 0323-0988

Krandžalov, D.: Pocta Zdeňku Nejedlému. Sborník Univerzity Palackého v Olomouci. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. 211 s.

Purš, J.: Historická demografie 12. Sborník Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Praha: Ústava československých a světových dějin ČSAV, 1987. 297 s. ISSN 0323-0937.

Internetový zdroj:

Státní správa [online]. [cit. 2009-05-04] [c2000-2009]. Dostupný z WWW

<<http://www.statnisprava.cz/rstsp/ciselniky.nsf/i/CZ072>>

a <<http://www.statnisprava.cz/rstsp/ciselniky.nsf/i/CZ064>>